

คอลัมน์ “จากท่าพระจันทร์ถึงสนามหลวง”

ผู้จัดการรายวัน ฉบับวันศุกร์ที่ 19 กรกฎาคม 2539

อาจารย์มหาวิทยาลัยในฐานะสำราญชน

รังสรรค์ ทัศนะพรพันธุ์

มหาวิทยาลัยเมื่อแรกจัดตั้งในสังคมตะวันตกเป็นชุมชนของสำราญชน (Leisured Class) สำราญชนเป็นกลุ่มคนที่ใช้เวลาในการแสวงหาความสำราญ ปัญญาชนเป็นองค์ประกอบส่วนหนึ่งของสำราญชน อาจารย์มหาวิทยาลัยบางส่วนเป็นองค์ประกอบของปัญญาชน แต่บางส่วนเป็นสำราญชนที่มีปัญญาชน

แต่สังคมตะวันตกมิได้คาดหวังให้อาจารย์มหาวิทยาลัยเป็นสำราญชนที่ไร้บทบาทหน้าที่ หรือใช้ชีวิตประดุจเสเพลชน หากแต่ยังคาดหวังว่า อาจารย์มหาวิทยาลัยเป็นสำราญชนที่มีบทบาทในการสร้างองค์ความรู้ในแขนงวิชาต่างๆ ความคาดหวังเช่นนี้เองที่ทำให้อาชีพอาจารย์มหาวิทยาลัยต้องเป็นอาชีพของสำราญชน

หากไม่มีเวลาว่างพอเพียง และไม่มีสิ่งแวดล้อมที่เหมาะสม อาจารย์มหาวิทยาลัยย่อมยากที่จะผลิตองค์ความรู้ใหม่ หรือสร้างกระบวนการทัศน์ใหม่ อันมีผลต่อการขยายพรมแดนแห่งความรู้ในสาขาวิชาต่างๆได้ หากอาจารย์มหาวิทยาลัยมิใช่สำราญชน ก็คงไม่มีใครมาร่วมถกเถียงว่า อะไรคือความงาม ความจริง และความยุติธรรม จะมีใครที่จะมานั่งเฝ้าดูการเคลื่อนไหวในจักรวาล นั่งฟังพินิจกลังจลทรรศน์เพื่อศึกษาจุลินทรีย์ประเภทต่างๆ หรือนั่งเฝ้ามองการร่วงหล่นของผลแอปเปิลจากลำต้น

ด้วยเหตุที่อาจารย์มหาวิทยาลัยถูกกำหนดให้เป็นผู้มีบทบาทในการสร้างองค์ความรู้ใหม่นี้เอง มหาวิทยาลัยจึงมิได้มีฐานะเป็นเพียงหน่วยผลิตบุคลากรเท่านั้น หากยังต้องทำหน้าที่หน่วยผลิตความรู้ด้วย เมื่อมีการกำหนดบทบาทหน้าที่ของมหาวิทยาลัยโดยชัดเจน ก็ต้องมีการจัดองค์กร มีการจัดสรรโครงสร้างพื้นฐานทางวิชาการ (academic infrastructure) มีการกำหนดจารีตธรรมเนียม รวมตลอดจนกฎระเบียบต่างๆ เพื่อให้มหาวิทยาลัยสามารถทำหน้าที่ทั้งหน่วยผลิตบุคลากรและหน่วยผลิตความรู้ควบคู่กันไปอย่างมีประสิทธิภาพ

มรดกทางประวัติศาสตร์ในสังคมตะวันตกทำให้อาจารย์มหาวิทยาลัยเป็นอาชีพที่มีสถานะอันสูงส่งในสังคม ผู้มีอาชีพดังกล่าวนี้มิได้มีหน้าที่เฉพาะการถ่ายทอดความรู้และการ

ฝึกอบรมบุคลากรทุกระดับเท่านั้น หากยังเป็นที่ยึดติดว่าจะมีบทบาทในการพัฒนาองค์ความรู้ในสาขาวิชาต่างๆ ด้วย การกำหนดรูปแบบเชิงสถาบัน (institutional design) จึงเป็นไปในทางที่เกื้อกูลให้อาจารย์มหาวิทยาลัยเป็นสำคัญชน กล่าวคือ มีเงินเดือนสูงหรือค่อนข้างสูง เพื่อที่จะได้ไม่ต้องกังวลต่อการทำมาหาเลี้ยงชีพเพื่อการประทังชีวิต และมีเวลาว่างในการแสวงหาความรู้ใหม่

แต่การสร้างเงื่อนไขให้อาจารย์มหาวิทยาลัยเป็นสำคัญชน แม้จะจำเป็น แต่ก็ไม่ใช่พอเพียงที่จะให้อาจารย์มหาวิทยาลัยบุกเบิกพรมแดนแห่งความรู้ในสาขาวิชาของตน มหาวิทยาลัยจะต้องมีบรรยากาศทางวิชาการและมีสิ่งแวดล้อมอันอุดมด้วยสานติสุข รวมตลอดจนต้องมีสิ่งอำนวยความสะดวกในการศึกษาวิจัย โดยเฉพาะอย่างยิ่งห้องสมุดและห้องทดลองหรือห้องปฏิบัติการ ในประการสำคัญ ต้องมีเงินอุดหนุนการวิจัยเพื่อเกื้อกูลต่อการแสวงหาความรู้ใหม่ด้วย

วิทยาการที่ก้าวหน้าในสังคมตะวันตกเป็นผลงานของอาจารย์มหาวิทยาลัยอย่างค่อนข้างสำคัญ โดยเฉพาะอย่างยิ่งนับตั้งแต่คริสต์ศตวรรษที่ 20 เป็นต้นมา ไม่เพียงแต่มหาวิทยาลัยจะให้ความสำคัญแก่การผลิตความรู้ไม่ยิ่งหย่อนกว่าการผลิตบุคลากร รัฐบาลก็ให้ความสำคัญ โดยการจัดสรรเงินอุดหนุนการวิจัยแก่มหาวิทยาลัยโดยตรง หรือโดยผ่านสภาวิจัยต่างๆ (research councils) หรือหน่วยงานวิจัยอื่นๆ ในประการสำคัญ ประชาชนเห็นความสำคัญของการอุดมศึกษา โดยบริจาคเงินให้แก่มหาวิทยาลัยจำนวนมาก

ภายหลังการปฏิวัติอุตสาหกรรม มหาวิทยาลัยในสังคมตะวันตกเริ่มถูกกดดันให้ทำงานรับใช้ภาคอุตสาหกรรมมากขึ้น งานวิจัยจำนวนมากมุ่งสู่การพัฒนาเทคโนโลยีและการปรับปรุงประสิทธิภาพการผลิตในภาคอุตสาหกรรม ในช่วงหลังสงครามโลกครั้งที่สอง เมื่อระบบทุนนิยมแก๊งล่า มหาวิทยาลัยเริ่มถูกดึงเข้าหากลไกรราคามากขึ้น ความเป็นสำคัญชนของอาจารย์มหาวิทยาลัยเริ่มลดน้อยลง แต่หาได้หมดไปไม่ อาจารย์มหาวิทยาลัยถูกกดดันให้เป็น 'ผู้ประกอบการความรู้' (knowledge entrepreneur) ผลงานการผลิตความรู้เป็นเครื่องกำหนดตำแหน่งทางวิชาการ ครอบงำที่ยังมีได้ตำแหน่งศาสตราจารย์ ก็ต้องเป็น 'ผู้ประกอบการความรู้' ที่ใหม่การผลิตอย่างต่อเนื่อง ต่อเมื่อได้ตำแหน่งศาสตราจารย์แล้ว จึงจะเป็นสำคัญชนเต็มขั้น ศาสตราจารย์จำนวนไม่น้อย ภายหลังจากได้รับตำแหน่ง ก็อบมิได้ผลิตผลงานวิชาการใดๆ แต่ส่วนใหญ่ยังคงเป็นจักรกลสำคัญของโรงงานผลิตความรู้

ภูมิหลังทางประวัติศาสตร์ทำให้มหาวิทยาลัยในประเทศไทยแตกต่างจากมหาวิทยาลัยในสังคมตะวันตกเกือบโดยสิ้นเชิง เมื่อแรกก่อตั้ง มหาวิทยาลัยในประเทศไทย

มีสถานะเป็นเพียงหน่วยผลิตบุคลากรเท่านั้น โดยขึ้นต้นเน้นการผลิตบุคลากรป้อนระบบราชการ และต่อมามุ่งพัฒนาทรัพยากรมนุษย์เพื่อระบบเศรษฐกิจโดยส่วนรวม แม้เมื่ออย่างก้าวเข้าสู่ยุคแห่งแผนพัฒนาเศรษฐกิจ การขยายตัวของระบบอุดมศึกษาก็เพียงเพื่อผลิตกำลังคนให้พอเพียงแก่ความต้องการของสังคมเป็นสำคัญ มหาวิทยาลัยมิได้มีบทบาทในฐานะหน่วยผลิตความรู้ มหาวิทยาลัยในประเทศไทยเมื่อแรกก่อตั้งจึงมิใช่ชุมชนของสําราญชนผู้มีหน้าที่ผลิตความรู้ มีหน้าเข้าผู้จัดตั้งมหาวิทยาลัยก็ได้คาดหวังที่จะพัฒนาอาชีพอาจารย์มหาวิทยาลัย ผู้สอนในมหาวิทยาลัยล้วนเป็นขุนนางนักวิชาการในสังกัดกระทรวง ทบวง กรมต่างๆ ซึ่งยึดการสอนหนังสือในมหาวิทยาลัยเป็นงานอดิเรก และพร้อมที่จะงดสอนเมื่อติดราชการที่เป็นงานหลัก การเป็นอาจารย์พิเศษในมหาวิทยาลัยเป็นเพียงเครื่องประดับสถานะในสังคม โดยมีค่าสอนเป็นรายได้เสริมเท่านั้น ในสภาพการณ์ดังกล่าวนี้ ย่อมยากที่จะคาดหวังให้มหาวิทยาลัยเป็นหน่วยผลิตความรู้ที่สร้างความก้าวหน้าทางวิทยาการ สิ่งที่เรียนและสอนกันในมหาวิทยาลัยเป็นความรู้ที่อาจารย์ผู้สอนเล่าเรียนในยุคที่เป็นนักศึกษา และล้าสมัยไปตามอายุขัยของผู้สอน มหาวิทยาลัยจึงกลายเป็นพิพิธภัณฑ์อันเป็นที่สถิตของความรู้อันล้าสมัย

ด้วยเหตุที่ขุนนางนักวิชาการครอบงำการเรียนการสอนในมหาวิทยาลัย โครงสร้างพื้นฐานทางวิชาการและการกำหนดรูปแบบเชิงสถาบันไม่เพียงแต่ไม่เกื้อกูลให้มหาวิทยาลัยเป็นหน่วยผลิตความรู้เท่านั้น หากยังไม่เกื้อกูลต่อการพัฒนาอาชีพอาจารย์มหาวิทยาลัยอีกด้วย โครงสร้างเงินเดือนอาจารย์มหาวิทยาลัยมิได้แตกต่างจากข้าราชการทั่วไป ด้วยเหตุที่รัฐบาลไม่มีนโยบายการสร้างอาจารย์ประจำ และไม่เห็นความจำเป็นที่จะต้องมีสําราญชนผู้มีหน้าที่ผลิตความรู้ จึงต้องมีสิ่งจูงใจพิเศษ

มหาวิทยาลัยของรัฐเพิ่งจะมีนโยบายการสร้างอาจารย์ประจำในช่วงหลังสงครามโลกครั้งที่สอง และปรากฏเป็นนโยบายอันเด่นชัดยิ่งขึ้นเมื่อมหาวิทยาลัยกลายเป็นโรงงานผลิตกำลังคนเพื่อสนองตอบกระบวนการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคม อาจารย์มหาวิทยาลัยในฐานะอาชีพเพิ่งปรากฏเป็นรูปธรรมเมื่อการสถาปนามหาวิทยาลัยล่วงพ้นไปแล้วกว่า 40 ปี

ในระยะแรก มหาวิทยาลัยของรัฐสามารถดึงดูดดึงดูดชนชั้นมั่งคั่งของชาติได้เป็นจำนวนมาก ทั้งนี้ด้วยการใช้ทุนการศึกษาต่างประเทศเป็นสิ่งจูงใจ ในเวลานั้น ชนชั้นกลางมิได้มีฐานะดีพอที่จะศึกษาต่างประเทศด้วยทุนส่วนตัว แต่แรงดึงดูดอ่อนล้าลงตามกาลเวลา เมื่อภาคธุรกิจเอกชนเติบโตใหญ่จนสามารถประมูลแย่งชิงชนชั้นมั่งคั่งจากภาครัฐบาล และชนชั้นกลางมีฐานะดีพอที่จะศึกษาต่อต่างประเทศด้วยทุนส่วนตัวได้ คุณภาพของอาจารย์มหาวิทยาลัยจึงเสื่อมทรามลงตามลำดับ

ด้วยเหตุที่มหาวิทยาลัยมิได้จัดตั้งขึ้นเพื่อเป็นหน่วยผลิตความรู้ มหาวิทยาลัยจึงมิได้มีโครงสร้างพื้นฐานทางวิชาการ และการกำหนดรูปแบบเชิงสถาบันที่เกื้อกูลต่อการวิจัยและการพัฒนามหาวิทยาลัยไม่มีบรรยากาศและจารีตในการวิจัย กฎเกณฑ์และกติกาในมหาวิทยาลัยมิได้กำกับให้อาจารย์มหาวิทยาลัยต้องผลิตความรู้ มหาวิทยาลัยมิได้มีหน่วยงานวิจัยในระยะแรกเริ่ม และรัฐบาลมิได้จัดสรรเงินอุดหนุนการวิจัยแก่มหาวิทยาลัยในเบื้องต้น

เมื่ออาจารย์มหาวิทยาลัยแปรสถานะเป็นอาชีพ รัฐบาลมิได้ปรับโครงสร้างอัตราเงินเดือนให้แตกต่างไปจากข้าราชการโดยทั่วไป หากแต่ยินยอมโดยพฤตินัยให้ทำงานเพียงครึ่งเวลา ซึ่งเท่ากับยอมรับว่า อาจารย์มหาวิทยาลัยเป็นอาชีพของสำราญชน แต่สำราญชนแห่งมหาวิทยาลัยไทยมิอาจทำหน้าที่ในการผลิตความรู้ได้ เนื่องจากไม่มีสิ่งเกื้อหนุนการวิจัย เมื่อมหาวิทยาลัยมิได้สถาปนาขึ้นมาเป็นหน่วยผลิตความรู้ มหาวิทยาลัยจึงมิได้เข้มงวดในการกลั่นกรองผู้ที่มีความสามารถและศักยภาพในการผลิตความรู้เพื่อเป็นอาจารย์ ด้วยเหตุดังนี้ อาจารย์มหาวิทยาลัยที่มีความสามารถในการวิจัยที่มีคุณภาพจึงเป็นชนกลุ่มน้อยในมหาวิทยาลัย คนเหล่านี้สมควรได้รับการปฏิบัติเยี่ยงสำราญชน

ในช่วงเวลาประมาณ 80 ปีที่ผ่านมา อาจารย์มหาวิทยาลัยมีส่วนบุกเบิกพรหมแดนแห่งความรู้ในสาขาวิชาต่างๆอยู่บ้าง ข้อที่น่าสังเกตยิ่งก็คือ คณะวิชาที่มีบทบาทในการผลิตองค์ความรู้ใหม่ล้วนแล้วแต่ได้รับเงินอุดหนุนการวิจัยจากต่างประเทศ ดังเช่นคณะรัฐประศาสนศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ในปลายทศวรรษ 2500 สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์ในทศวรรษ 2510 คณะเศรษฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ และคณะวิทยาศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหิดลในทศวรรษ 2510 และ 2520 เมื่อกระแสเงินอุดหนุนการวิจัยจากต่างประเทศอ่อนตัวลง บทบาทของมหาวิทยาลัยในฐานะหน่วยผลิตความรู้ก็อ่อนล้าลงด้วย

รัฐบาลเพิ่งจะมีนโยบายและจัดองค์กรส่งเสริมการวิจัยเมื่อมหาวิทยาลัยล่วงสู่วัย 40 ปี สภาวิจัยแห่งชาติ (2499) และสถาบันวิจัยวิทยาศาสตร์ประยุกต์แห่งประเทศไทย (2506) มิได้มีบทบาทในการขยายพรหมแดนแห่งความรู้มากนัก จนต้องมีการจัดองค์กรใหม่ด้วยการจัดตั้งสถาบันวิจัยวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีแห่งประเทศไทย (2522) ศูนย์เทคโนโลยีโลหะและวัสดุแห่งชาติ (2529) ศูนย์เทคโนโลยีอิเล็กทรอนิกส์และคอมพิวเตอร์แห่งชาติ (2529) ศูนย์เทคโนโลยีชีวภาพแห่งชาติ (2529) สำนักงานพัฒนาวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีแห่งชาติ (2534) สำนักงานคณะกรรมการกองทุนสนับสนุนการวิจัย (2535) สถาบันวิจัยสาธารณสุขแห่งชาติ (2536) เป็นต้น

เมื่อรัฐบาลมีนโยบายอย่างชัดเจนในการส่งเสริมการวิจัยและการพัฒนา และจัดสรรสิ่งจูงใจเพื่อการนั้น เป็นช่วงเวลาที่มหาวิทยาลัยเข้าสู่วัฏจักรแห่งความเสื่อมถอย

มหาวิทยาลัยมี 'นักผลิตความรู้' จำนวนน้อยนิด และนับวันมีแต่จะร่อยหรอลง เนื่องจากอาจารย์มหาวิทยาลัยประกอบด้วยบุคลากรที่มีคุณภาพตกต่ำลงไปเรื่อยๆ ทุนวิจัยจำนวนมากต้องนอนคอง 'นักผลิตความรู้' สภาพที่ทุนวิจัยวิ่งหา 'นักผลิตความรู้' คงจะปรากฏต่อไปอีกนาน เพราะบัดนี้มหาวิทยาลัยมีแต่สำราญชนที่ไม่มีความสามารถในการผลิตความรู้